

**В.В. Баєва, канд. екон. наук, асистент
Одеська національна академія харчових технологій**

ФАКТОРНИЙ АНАЛІЗ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ ХАРЧОВОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ

Досліджено поняття «фактори» відносно конкурентоспроможності підприємства. Розкрито зміст «фактори розвитку конкурентоспроможності» як наукової категорії. Проаналізовано підходи провідних вітчизняних і зарубіжних авторів щодо формування конкуреноформуючого середовища підприємств та впливу чинників на їх функціонування. Усі фактори систематизовано за різними груповими ознаками: основні і фактори розвитку; загальні й спеціалізовані; внутрішні й зовнішні тощо. Запропоновано згрупувати усі фактори щодо ідентифікації впливу на конкурентоспроможність підприємств у дві великі групи: ідентифіковані та не ідентифіковані.

***Ключові слова:** фактори, факторний аналіз, конкурентоспроможність, конкурентоспроможність підприємств, конкуреноформуюче середовище*

Постановка проблеми. Підприємства харчової промисловості функціонують в умовах сформованого конкурентного середовища. На вітчизняному ринку діє величезна кількість вітчизняних харчовиків, більша частина яких конкурує не тільки між собою, а також з іноземними та транснаціональними компаніями. Останні в Україні по деяким групам товарів займають високі позиції, що пов'язано з просуванням їхніх торгових марок шляхом імпорту товарів до України та поглинанням національних виробників харчових продуктів. На розвиток процесів конкуренції на вітчизняному ринку впливають також законодавчо-правове поле, політична стабільність, рейдерські захоплення та інші чинники, що й обумовлює потребу в дослідженні.

Мета дослідження полягає у визначенні та розкритті основних факторів, що впливають на функціонування підприємств харчової промисловості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вітчизняні та зарубіжні науковці приділяють значну увагу питанням конкурентоспроможності підприємств, у т.ч. харчової промисловості. Серед дослідників можна виділити наукові доробки О.Є. Бабина, Л.В. Дейнеко, М.А. Зайця,

О.В. Захарченка, И.Н. Колобова, А.В. Короткое, В.С. Ніценка, М. Портера, А.Дж. Стрикленд, А.А. Томпсон, А.Ю. Юданова та ін. Однак питанням систематизації факторів, їх ідентифікації та впливу на функціонування підприємств харчової промисловості приділено недостатньо уваги, що й обумовлює потребу у додатковому дослідженні.

Результати досліджень. Поняття "фактори" розвитку конкурентоспроможності включає все те, що здатне забезпечити як найповніше використання наявних ресурсів, актуалізацію потенційних і створення нових ресурсів, та їх, перетворення у конкурентні переваги. Тому в подальшому під факторами ми пропонуємо розуміти об'єктивні, постійно діючі явища, процеси та умови виробничо-господарської діяльності підприємства (внутрішнє середовище) і соціально-економічного життя суспільства (зовнішнє середовище), які ведуть до зміни абсолютної й відносної величини витрат на виробництво і, в кінцевому результаті, впливають на формування, зміну й розвиток конкурентоспроможності підприємства.

Варто відзначити, що формування факторів розвитку конкурентоспроможності – це процес накопичення: кожне покоління успадковує базу, що дісталася від попередніх поколінь і створює власні доробки, що містять у собі: певний рівень розвитку конкурентоформуючого середовища, людський, ресурсний, інноваційний та фінансовий потенціали, інститути управління, ринкову й виробничу інфраструктуру, рівень інтеграції, якість менеджменту тощо. Правильне визначення конкурентного потенціалу та ключових факторів успіху (КФУ) у кожній галузі дозволяє підприємствам досягти значних переваг і зайняти кращу позицію на ринку порівняно з конкурентами.

Розглядаючи фактори формування й розвитку конкурентоспроможності підприємств, М. Портер зв'язує їх з факторами виробництва й поділяє на основні (природні ресурси, кліматичні умови, географічне положення країни, кваліфіковану й напівкваліфіковану робочу силу, капітал) і фактори розвитку (сучасна інфраструктура обміну інформацією, висококваліфіковані кадри тощо) 5-6].

Основні фактори (нижчого рівня) існують об'єктивно, бо для їхнього створення потрібні незначні державні та приватні інвестиції.

Набагато більше значення для конкурентоспроможності становлять фактори розвитку, тобто фактори децю вищого порядку, що є неодмінною умовою інноваційної діяльності підприємства. Особливістю факторів розвитку є те, що, як правило, їх важко придбати на ринку і для їхнього розвитку необхідні значні, тривалі за часом вкладення капіталу й розвиток людських ресурсів.

Іншим принципом розподілу факторів є ступінь їхньої спеціалізації. Відповідно до цього всі фактори поділяються на загальні й спеціалізовані.

Загальні фактори, до яких М. Портер відносить систему автомобільних доріг, власний капітал, персонал з вищою освітою, можуть бути використані в широкому спектрі галузей.

Спеціалізовані фактори – це вузькоспеціалізований персонал, специфічна інфраструктура, бази даних в окремих галузях знання, інші фактори, що застосовуються в одній або в обмеженій кількості споріднених галузей.

Звідси можна зробити висновок, що за наявності у підприємства спеціалізованих факторів і факторів розвитку, від яких залежить рівень і можливості розвитку його конкурентних переваг, підприємство зможе значно успішніше нарощувати рівень власної конкурентоспроможності [3, с. 88-90].

Конкурентоспроможність підприємства – динамічна характеристика, яка змінюється під дією як зовнішніх (екзогенних), так і внутрішніх (ендогенних) чинників [4; 7-9]. Їх розподіл на внутрішні й зовнішні відносно суб'єкта господарювання, на думку авторів, можна пояснити, насамперед, перебуванням діяльності будь-якого підприємства під впливом як чинників, які виникають у закритому контурі контактів суб'єкта господарювання і управлінських завдань з реалізації його стратегічних цілей, так і чинників, що виникають при відкритій взаємодії підприємства із зовнішнім середовищем в процесі діяльності з досягнення цих цілей. При цьому, як свідчать проведені дослідження, міра залежності результативності діяльності підприємства від змін у конкретному конкурентоформуючому середовищі з розвитком ринкових відносин посилюється. Це є об'єктивним наслідком розвитку економіки, конструктивного ускладнення продукції, що виробляється, зростанням наукоємності виробництва тощо.

Під зовнішніми чинниками, на нашу думку, слід розуміти, по-перше, регуляторні дії держави як економічного характеру (податкова, фінансово-кредитна політика, розмір амортизаційних відрахувань, включаючи різні державні дотації та субсидії; митна політика і пов'язані з нею квоти та імпортерне мито; система державного страхування; участь у міжнародному розподілі праці, розробці й фінансуванні національних програм із забезпечення конкурентоспроможності підприємства тощо), так і адміністративного характеру (розробка, вдосконалення і реалізація законодавчих актів, що сприяють розвитку ринкових стосунків, демонополізації економіки; державна система стандартизації і сертифікації продукції та систем її створення; державний нагляд і контроль за

дотриманням обов'язкових вимог стандартів, правил обов'язкової сертифікації продукції і систем, метрологічний контроль; правовий захист інтересів споживача тощо). Тобто, все те, що визначає формальні правила діяльності суб'єкта господарювання на національному і світовому ринках.

По-друге, зовнішніми чинниками, що впливають на стан конкурентоспроможності, виступають основні характеристики самого ринку, на якому діє підприємство: його тип і місткість; наявність і можливості конкурентів, партнерів, споживачів; забезпеченість, склад і структура трудових ресурсів тощо.

До третьої групи зовнішніх чинників слід віднести діяльність громадських і недержавних інститутів та інших зацікавлених сторін. З одного боку, через різні організації із захисту прав споживачів вони виступають стримуючим фактором зростання конкурентоспроможності підприємства. Проте з іншого, через недержавні інвестиційні інститути, сприяють зростанню конкурентоспроможності підприємств, забезпечуючи інвестиції у найбільш перспективних напрямках і сферах діяльності та сприяючи задоволенню потреб споживачів.

Наведена вище сукупність чинників визначає формальні і неформальні правила гри на ринку, визначає те конкурентоформує середовище, в якому належить працювати підприємству, і ті дійсні або можливі зміни цього середовища, які воно повинне враховувати під час розробки тактичних та стратегічних планів свого розвитку.

До внутрішніх чинників, що забезпечують конкурентоспроможність підприємства, слід віднести потенціал маркетингових служб, науково-технічний, виробничо-технологічний, фінансово-економічний, кадровий, екологічний потенціали; ефективність реклами; рівень матеріально-технічного забезпечення, умови зберігання та транспортування готової продукції; рівень розробки і підготовки виробничих процесів; ефективність виробничого контролю, випробувань і обстежень; рівень забезпечення пусконаладжувальних і монтажних робіт; рівень організації технічного обслуговування у перед- та поствиробничий період; наявність сервісного і гарантійного обслуговування тощо. Тобто, йдеться про потенційні можливості самого підприємства із забезпечення конкурентних переваг та власної конкурентоспроможності [3, с. 20-22].

Основним чинником, який визначає рівень виробництва харчової продукції, є стан купівельної спроможності споживачів, тому що зростання доходів населення сприяє зростанню споживання населенням харчових продуктів, і, в свою чергу, сприяє зростанню обсягів виробництва. Ринок продукції харчової промисловості включає понад 3000 видів харчових

продуктів, що виробляються значною кількістю підприємств, виробництв і цехів [2, с. 6].

Наступний компонент, який впливає на виробництво конкурентоспроможної харчової продукції, є інвестиційно-інноваційна політика підприємств, яка допоможе підвищити рентабельність виробництва та рівень конкурентоспроможності підприємств харчової промисловості. Інвестиції і інновації дуже близькі сфері ринку, тому, будь-яка інвестиційна тактика, яку застосовує підприємство, буде безпосередньо спрямовувати інноваційну діяльність у ту саму цільову сферу його життєдіяльності. Під інноваційним процесом слід розуміти виготовлення нового продукту, упровадження нового методу, освоєння нового ринку, отримання нового джерела сировини, проведення реалізації [1, с. 24].

Якість продукції формується на стадіях її розробки, а забезпечується у виробництві, тому для поліпшення якості продукції харчових підприємств, необхідно удосконалювати технічні, організаційні, економічні та соціальні системи виробництва, а також застосовувати у виробництві високоякісні сільськогосподарські сировинні ресурси. На рівень якості харчової продукції впливає значна кількість факторів, які діють у взаємозв'язку між собою:

- ресурсні (якісна сільськогосподарська сировина);
- технічні (технологія та засоби виробництва);
- організаційні (форми організації виробничих процесів, ритмічність виробництва, форми і методи контролю, способи транспортування);
- економічні (ціна, собівартість, рівень заробітної плати робітників, затрати на технічне обслуговування виробництва) [3, с. 49].

Виходячи з розглянутих вище підходів до систематизації факторів формування й розвитку конкурентоспроможності підприємств, вважаємо можливим виділити фактори (системи факторів), використання яких надає можливість перетворити конкурентний потенціал підприємства у реальність. На нашу думку фактори, що забезпечують конкурентоспроможність підприємств, можна звести у три групи:

1. Інноваційна діяльність.
2. Інтегративний ріст та розвиток міжгалузевих структур (кластерний підхід).
3. Всі інші фактори, що не увійшли до перших двох груп.

Першу групу факторів, які забезпечують розвиток конкурентоспроможності підприємств, об'єднує зв'язок конкурентоспроможності підприємства з існуючими умовами конкурентоформуючого середовища та з можливістю ведення системної інноваційної діяльності. Саме накопичення знань, наявність інститутів і

умов, які сприяють нововведенням, відповідно до існуючих еволюційних теорій, підвищують життєздатність підприємств і мають першочергове значення у забезпеченні зростання їх конкурентоспроможності в існуючому конкурентоформуючому середовищі.

До другої групи відноситься активізація інтеграційної діяльності. Саме інтеграція раніше автономних технологічних систем надає можливість забезпечити перенесення знань і технологій з одних систем в інші.

До третьої групи факторів, які забезпечують розвиток конкурентоспроможності, віднесемо зовнішні та внутрішні [3, с. 93-94].

Висновки. Проведені дослідження дали можливість систематизувати усі чинники конкурентоформуючого середовища підприємств харчової промисловості у різні функціональні групи.

Усі чинники, що опосередковано впливають на функціонування харчових підприємств та їх конкурентоспроможність можна об'єднати у декілька груп:

- ідентифіковані;
- не ідентифіковані.

До ідентифікованих факторів можливо віднести внутрішні та частково зовнішні. Внутрішні включають структурні, ресурсні, технічні, управлінські, ринкові чинники та ефективність функцій організації. Частково зовнішні містять нормативно-правове поле, підприємств-конкурентів, географічне положення, кліматичні умови, ціна виробу, його якість тощо.

Інша частина зовнішніх факторів (належить до групи не ідентифікованих факторів) може створювати перешкоди та обмежуючий вплив на діяльність підприємств харчової промисловості (рейдерські захоплення, поглинання конкурентами, відсутність інформації про ринки функціонування, невідповідність якості товарів вимогам ринків іноземних держав тощо).

Серед усього переліку функціонуючих на теренах України м'ясопереробних та молокопереробних підприємств тільки 3,0% і 34,6% відповідно мають міжнародні сертифікати якості, що свідчить про низьку готовність підприємств до європейської інтеграції.

Нами запропоновано виділити окремі заходи, направлені на підвищення конкурентоспроможності підприємств харчової промисловості в різних секторах:

- борошномельно-хлібопекарський – оновлення матеріально-технічної бази та розширення асортиментної лінійки хлібобулочних виробів;

- оліє-жировий – зростання частки експортованої олії не тільки наливом, а й у бутильованому вигляді, що підвищить обізнаність торгових марок українських виробників;
- цукровий – перепрофілювання частини заводів на виробництво біоетанола;
- молочнопереробний – покращення якості на основі дотримання вимог законодавства ЄС з гігієни та якості;
- м'ясопереробний – підвищення вимог до якості продукції через відповідність ГОСТам, зниження вмісту не м'ясних домішок.

Бібліографічний список: 1. Бабина О.Є. Потенціал як системна економічна категорія / О.Є. Бабина // Вісник економіки транспорту і промисловості. – 2011. – № 36. – С. 23-26. 2. Дейнеко Л.В. Розвиток харчової промисловості України в умовах ринкових перетворень: проблеми теорії та практики / Л.В. Дейнеко. – К. : Знання, 1999. – 331 с. 3. Конкурентоспроможність підприємств в умовах ринкової економіки : у 3-х т.: Т. 3: Галузеві особливості конкурентоспроможності в умовах глобалізації: [монографія] / [Т.Л. Мостенська, В.Я. Омельченко, О.О. Красноручський, Ю.В. Ушкаренко, Н.С. Скопенко та ін.]; за заг. ред. О.В. Захарченка, М.А. Зайця, В.С. Ніценка. – Одеса : ВМВ, 2015. – 572 с. 4. Короткое А.В. Маркетинговые исследования / А.В. Короткое. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2005. – 304 с. 5. Портер М. Конкурентная стратегия. Методика анализа отраслей и конкурентов / М. Портер; [пер. с англ.]. – 3-е изд. – М. : Альпина Бизнес Букс, 2007. – 453 с. 6. Портер М. Конкуренция / М. Портер; пер. с англ. – М. : Вильямс, 2000. – 506 с. 7. Стратегическое управление организационно-экономической устойчивостью фирмы: Логистико-ориентированное проектирование бизнеса / А.Д. Канчавели и др.; под. ред. И.Н. Колобова – М. : МГТУ им. Н.З. Баумана, 2001. – 600 с. 8. Томпсон А.А. Стратегический менеджмент. Искусство разработки и реализации стратегии: [учебник для вузов] / А.А. Томпсон, А.Дж. Стрикленд; пер. с англ. под ред. Л.Г. Зайцева, М.И. Соколовой. – М.: Банки и биржи, ЮНИТИ, 1998. – 576 с. 9. Юданов А.Ю. Конкуренция: теория и практика: учеб.-практ. пособие / А.Ю. Юданов. – М.: Изд-во "ГНОМ-ПРЕСС", 1998. – 384 с.

В.В. Баева. Факторный анализ конкурентоспособности предприятий пищевой промышленности. Исследовано понятие «факторы» относительно конкурентоспособности предприятия. Раскрыто содержание «факторы развития конкурентоспособности» как научной категории. Проанализированы подходы ведущих отечественных и зарубежных авторов по формированию конкурентоформирующей среды

предприятий и влияния факторов на их функционирование. Все факторы систематизированы по разным групповым признакам: основные и факторы развития; общие и специализированные; внутренние и внешние и т.д. Предложено сгруппировать все факторы по идентификации влияния на конкурентоспособность предприятий в две большие группы: идентифицированные и не идентифицированные.

Ключевые слова: факторы, факторный анализ, конкурентоспособность, конкурентоспособность предприятий, конкурентоформирующая среда

V.V. Baeva. Factor analysis of the competitiveness of the food industry. Investigated the concept of "factors" regarding competitiveness. Solved the meaning "factors of competitiveness" as a scientific category. Analyzed the approaches leading domestic and foreign authors on the formation competitiveness medium enterprises and the impact of factors on their functioning.

All factors systematized by various group attributes: basic and development factors; General and specialized; internal and external, etc. Offered group identifying all the factors on the impact on the competitiveness of enterprises in two groups: identified and not identified.

M. Porter in the research process and development factors of competitiveness of enterprises linking them with the factors of production and shares on the main and development factors. Other factors is the principle of distribution of their degree of specialization. In accordance with all of the factors are divided in General and specialized.

Since the competitiveness is defined as an inner state and the potential of the enterprise, and the influence of the environment, the objective is their division into internal and external.

The main factors that determine the level of food production is the state of consumer purchasing power and investment and enterprise innovation policy.

At the level of food quality affects a significant number of factors that act in interrelation among themselves resource; technical; organizational; economic.

In our opinion the factors that ensure competitiveness enterprises can be summarized in three categories: innovation activities; integrative development and growth of inter-branch structures (cluster approach); all other factors not come to the first two groups.

All factors that indirectly affect the functioning of the food businesses and their competitiveness can be grouped into several groups: identified and not identified.

Keywords: factors, factor analysis, competitiveness, competitiveness of enterprises competitiveness environment.